

Cvetanović Martin

∴ Novi Pazar-i Egyetem, Német Tanszék
∴ 89margio@gmail.com

MILLEKER BÓDOG

Bánát polihisztora a történelem nyomában

Milleker Bódog

The Polyhistor of Banat in the Traces of History

A délvidéki lakosság körében kevésbé, a helytörténészek számára azonban jól ismert Milleker Bódog neve. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy munkássága kizárólag Versechez, illetve Bánáthoz fűződik. A XIX. század végén és a XX. század első felében végzett régészeti kutatásai, szakirodalmi munkái, múzeum- és könyvtáralapítói tevékenysége folytán megérdemelten sorolható a neves értelmiségiek közé.

Munkámmal szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy tudományos felfedezései ismertebbé váljanak a nyilvánosság körében.

Kulcsszavak: Milleker Bódog, történész, régész, múzeum- és könyvtáralapító

Az életrajzi adatokat áttekintve szembetűnő, hogy a korabeli Dél-Magyarország részét képező Versec nemzetiségi sokszínűsége miképp tükröződik vissza Milleker helytörténeti munkáiban. A német nyelven írt alkotásokat Felix Millekerként jegyzi, a magyarul kiadottakon Milleker Bódog szerepel, míg szerb nyelven Srećko Mileker néven publikál.

Az ilyen széles skálán mozgó név hallatán elgondolkodtató, hogy akkoriban nem tulajdonítottak olyan nagy jelentőséget annak, ha lefordították a nevet. Érdeemes megjegyezni, hogy a lexikonban található Milleker Rezső (Rudolf) a történész fia, aki Debrecenben földrajztudósként szintén jelentős személyiség volt.

Milleker Bódog 1858. január 14-én született Versecen. A kor szokása szerint arra a névre keresztelték, amilyen napon született. A név a boldog szó régi alakjából származik, eredeti jelentése gazdag.

A Műhely rovatban közölt dolgozatok a Magyar Köztársaság Szabadkai Főkonzulátusa és a Magyar Nemzeti Tanács által 2012-ben meghirdetett A magyar tudomány napja a Vajdaságban című tanulmány- és esszépályázat egyetemista kategóriájának díjazott munkái. A szerkesztőség szakembereket kért fel, hogy javaslataikkal, útmutatásaikkal, korrekcióikkal segítsék a fiatal kutatók munkáját. Itt megjelent dolgozataik természetesen még így is magukon viselik az első kutatás és közlés jegyeit.

A XIX. század derekán a város fejlődésnek indult. Akkor kezdett működni a postai távírda és a vasútvonallal, amely Karasjeszenótól (Jasenovo) Versecen át vezetett, és Budapestet összekötötte Temesvárral.¹ Fejlődött a borászat és a szőlészet, művelődési szempontból pedig a tanintézetek, egyesületek, a szerb, a német, a magyar sajtó és színház.

Milleker családja Tirolból érkezett Majdanpekbe, onnan pedig 1738-ban kerültek Oravicára (romániai Bánát). A család 1763 óta élt Versecen. Édesapja szegkovács volt, aki Bódoggal megszerettette a múltkutatást. A polgári iskolát szülővárosában végezte. A Királyi Katolikus Iskolában 1871/72-től nem folytatható tovább német nyelvű oktatás. A következő évben Szegeden az azonos alapítású intézménybe iratkozott, s ott is érettségizett, 1877. szeptember 15-én pedig tanítói képesítést nyert Szegeden.

Helytörténeti kutatásokkal ettől kezdődően foglalkozott, lokálpatrióta lévén szülővárosa történelme érdekelte leginkább. Az 1878-as tanévtől Fehértemplomban (Bela Crkva, Weisskirchen) kapott állást, ahol öt éven át oktatott. Ott ismerkedett meg Leonhard Böhm Bánát-kutatóval, Fehértemplom helytörténészével, a történészszel és műgyűjtővel. Későbbi munkáiban gyakran hivatkozott rá. A huszonöt éves ifjúra igen nagy hatással volt szerzteágazó tevékenysége. A terepen végzett ásatásokon, a numizmatikai gyűjteményeken és régiségeken keresztül sok minden felkellette Milleker figyelmét: a Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat folyóirata, a *Történelmi és Régészeti Értesítő* közölte a régészeti feltárásokról szóló cikkeit Dunadombó (Dubovac), Ráma (Ram), Kevevára (Kovin) és Temespalánk (Banatska Palanka) helységekről. Fehértemplomban 1877-ben alakult meg a múzeum, elsőként a mai Vajdaság területén. A múzeumot Janky Lajos vezette, majd B. Trittner jegyző került az élére. Tőle vette át Milleker ezt a tisztséget 1883-ban.² Szülővárosáról írta első történelmi tárgyú könyvét, az 1879-ben megjelent *Im letzten Türken Kriege und Jakob Hennemann* című munkáját. 1882-ben kiadta *Versec és környéke az 1787–1790-es évek között* című tanulmányát.

A verseci iskolaszék meghívására örömmel fogadta el a néptanítói állást. Összesen 61 évet töltött el szorgos munkával az oktatás és közművelődés terén. Ennek köszönhetően köztiszteletnek örvendett Fehértemplom és Versec vidékén 1942-ben bekövetkezett haláláig.³

A verseci monográfiában a szerző dr. Torma Károly régészt, egyetemi tanárt említi, aki mellett részt vehetett az 1880–1882-es terepi munkában. E neves kutató az MTA tagja volt, egyben az aquincumi múzeum alapítója.⁴

¹ *Vršac*, turistička monografija, 14.

² Ankica Medaković: *Feliks Mileker*, 17.

³ Ob. Idi 20.

⁴ *Új magyar lexikon*, 466.

Milleker Bódog portréi korabeli fényképeken

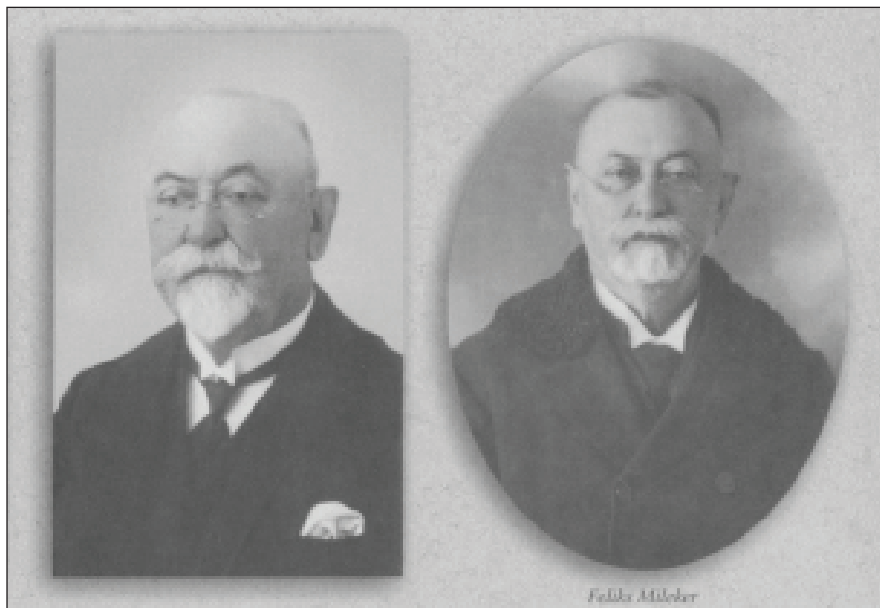
Millekernek nagy segítséget nyújtott Pesty Frigyes, a jeles történész és akadémikus, továbbá dr. Hampel József régész, egyetemi tanár, akadémikus és a Nemzeti Múzeum igazgatója. Milleker német, magyar és szerb nyelven folytatta levelezéseit. A következő jelentősebb műve a kétkötetes *Versec város története* 1886-ban. A dél-magyarországi selyemipar történetét is feldolgozta. (Mária Terézia Bánátban eperfákat telepített a selyemhernyók tenyésztése végett.) A *Dél-Magyarország a rómaiak alatt* című műve 1893-ban látott napvilágot, majd egy évre rá a *Dél-Magyarország az őskorban*.⁵ Jelentős munkái Versec, Nagybecskerek és Pancsova monográfiája, Dél-Magyarország középkori földrajza stb.

Az elkövetkező évtizedekben Milleker 73 füzetből álló helytörténeti sorozatot adott ki a környező településekről. Ez főleg az 1921–41-es időszakot ölelte fel *Banats Bücherei* címmel.⁶ Ő szervezte a verseci könyvtár megalapítása körüli teendőket. Az 1885–87-es időszakban vezetése alatt működött az intézmény. Akkor alig száz kötettel rendelkezett, míg 1940-re az állomány 60 000-re gyarapodott. A könyvtár ma mintegy 5000 rendkívül értékes egyedi kiadvánnyal, kézzel írott könyvvel, régi nyomtatvánnyal rendelkezik. Sokan ennek köszönhetően kezdtek el foglalkozni helytörténeti kutatásokkal.⁷

⁵ Révai Nagy Lexikona, XIII. kötet, 768.

⁶ Anica Medaković: *Feliks Mileker*, 21.

⁷ Ob. Idi 23.

Milleker Bódog időskori képei

A valamikori Dél-Magyarországon a XIX. században és a XX. század első két évtizedében jelentősen fejlődött a történelemtudomány. Itt dolgozott egykoron Debreceni Bárány Ágoston, Dél-Magyarország első történetírója, továbbá Böhm Lénárd, Johann Heinrich, Nepomuk Schwicker, Szentkláray Jenő, Borovszky Samu és mások, akik jelentős munkákkal gazdagították a Bánság történetének szakirodalmát.

A historiógráfiával együtt ez arról tanúskodik, hogy a történészek nem csupán a magyar nép történelmi múltjával foglalkoztak, hanem – nemzeti hovatartozásuktól függetlenül – az összes itt élő nép történetét is hitelesen, a történelmi forrásokra támaszkodva írták meg. Emellett együttműködtek a magyar és nem magyar történészekkel. Kutatásaikat a levéltári, könyvtári és múzeumi gazdag forrásanyagban végezték. Felölelték a prehistorikus időktől kezdve az ókoron, a középkoron és az újkoron át a XX. század első évtizedéig tartó korszakokat.⁸

A történészek nagy gondot fordítottak az elődök munkáinak tanulmányozására, hogy tudományos megalapozottsággal megírhassák saját helytörténeti vagy nagyobb területi egységekre, vármegyékre vonatkozó könyveiket. Jól szervezett vármegyei, városi és egyházi levéltárak, valamint irattárak álltak a rendelkezésükre. A vármegyék (Bács-Bodrog, Temes és Torontál), valamint a

⁸ Dr. Csehák Kálmán: *Történelmi múltunk és jelenünk*, 181.

szabad királyi városok (Baja, Zombor, Szabadka, Újvidék és Temesvár) meg a törvényhatósági joggal rendelkező városok (Pancsova és Versec) autonómiával rendelkeztek. Ebből kifolyólag levéltári és irattári anyaguk jól tükrözi az ott pezsgő életet. Az akkori értelmiségiek anyanyelvükön kívül latinul és németül is tudtak. Továbbá még egy-két nyelvet – a szerbet, a román – attól függően, milyen környezetben éltek.

Intézményrendszerüket is megteremtették. Az Országos Történelmi Társulat megalakulása után már 1872-ben Temesváron létrejött a Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat, majd 1878-ban szintén Temesváron a Délmagyarországi Múzeumegyesület. E két társulat 1885-ben egyesült, és felvette a Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat nevet. Kezdetben egész Dél-Magyarországra kiterjesztette működését, majd amikor 1883-ban Zomborban megalakult a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat, tevékenységét Temes és Torontál, részben pedig Krassó-Szörény vármegyékre korlátozta.⁹

A Verseci Múzeum megnyitására szóló cikk a *Délvidék* 43. számából, 1894

⁹ Ob. idi. 182.

A társulatok maguk köré tömörítették a történészeket, muzeológusokat, szociográfusokat, régészeket, néprajzkutatókat és másokat. Munkáikat a Temesváron megjelenő *Történelmi és Régészeti Értesítő*ben, illetve a Zomborban kiadott *Évkönyv*ben adták közre. Ezek az értesítők és évkönyvek kiváló adattárai a mai kutatóknak is, ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy a kar történészei részben a nemzeti historicizmus, részben a pozitívizmus hatása alatt álltak.¹⁰

Milleker Bódog muzeológusi pályafutását régiséggyűjtőként kezdte. Az első régészeti ásatások eredményeit 1881-ben jelentette meg. Megszakítások nélkül dolgozott a feltárásokon 1935-ig.

Külön jelentőséggel bír a szerző háromkötetes tanulmánya, mely a *Dél-Magyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből* címet viseli.

A kiadás éve 1897, 1898 és 1906–1909, összesen 501 oldal terjedelemben. *A vattinai őstelep* című mű 1905-ben jelent meg.¹¹ Az említett könyvek régészeti leletek szempontjából megkerülhetetlen forrásmunkák. A kezdeti 5000 lelet Milleker ásatásai nyomán két évtized alatt a háromszorosára növekedett. A tárgyak részletesebb bemutatására még kitérek a munkámban. *A Bánság a történelem előtti időkben* című könyvet 1937 és 1940 között írta.

A már említett *Bánati Könyvek* sorozat 73 könyve közül saját költségén jelentetett meg 59 monográfiát. A Duna menti svábok és Bánát egész lakosságát érintő témát dolgozott fel.

Milleker Bódog feleségével, Annával

¹⁰ Lőrinc Péter: *A Pleitz-ház tudományos kiadói tevékenysége a bánati rónán*, 67.

¹¹ Révai Nagy Lexikona, XIII. kötet, 768.

A kutató életrajzírói szerint kevés adat maradt ránk a Milleker család életéről. Milleker Bódog 27 évesen nősült meg. Felesége, Anna, polgári származású verseci lány volt. Teljes mértékben támogatta férje munkáját, ám 38 éves korában tüdőbajban meghalt. Kiváló zongorista hírében állt. Milleker 1924-ben házasodott újra egy szintén verseci hölgygel. Ez a házasság még rövidebb ideig tartott, mindössze egy évig, utána elváltak.

A Természettudományi Társulat tagságáról szóló diploma

Az első házasságából származó fia Rudolf Karl (Rezső) 1887. április 17-én született Versecen. Földrajzi és földtudományi tanulmányokat Budapesten, Berlinben, Párizsban és Göttingenben folytatott. A Budapesti Tudományegyetemen 1912-ben választották tanársegéddé, majd két év múlva a Magyar Földrajzi Társaság titkárává.¹² Ő alapította a Debreceni Egyetemen a Földrajz Tanszéket, és megszervezte a meteorológiai szolgálatot. Nagy szerepe volt a településföldrajz, a regionális földrajz és a néprajz egyetemi oktatásában. Debrecenben a Bölcsészettudományi Egyetem dekányává választották 1922-ben. Egyetemi oktatóként bejárta Európát. Glaciológiai és vulkánmorfológiai kutatásokat végzett. 1909-ben Izlandon járt, Kis-Ázsia és a Kaukázus vidékét 1911 és 1913 között járta be.¹³ Ő alapította 1929-ben a ma is megjelenő *Földgömb* című folyóiratot.¹⁴ Az

¹² Ankica Medaković: *Feliks Mileker*, 27.

¹³ Dr. Tokodiné Újházi Andrea: *Földrajzi személyek*

¹⁴ *Földgömb*, 2009–2011. 42.

Új idők lexikonának is munkatársa volt.¹⁵ Milleker Rezsőt a malária egyik fajtája fertőzte meg. Apját csak három évvel élte túl, 1945-ben hunyt el.

A tudománynak fokozatosan nőtt a reputációja a XIX. század végétől. Milleker Bódogot nem csak a szűkebb környezete fogadta el tudományos tekintélyként. Rendkívül termékeny helytörténetírásához anyagi és egyéb áldozatot vállalt. A Temesváron működő Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Társaság rendes tagjává választotta. A Magyar Numizmatikai Társaság 1919-ben vette fel soraiba. A helységnevek elemzésével foglalkozó kutatásai a temesvári Arany János Irodalmi Társaság tagságát hozták meg számára.

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat Budapesten a hivatását önfeláldozóan végző tudóst rendes tagjának nevezte ki 1912-ben.

A Magyar Antropológiai és Archeológiai Társaságban is aktívan közreműködött. A Német Prehisztorikus Társulat egyik megalapítója Berlinben, valamint tagja az újvidéki Szerb Matica Közművelődési Társaság Tudományintézetének. Eközben a verseci gimnáziumban történelmet és földrajzot adott elő. Munkássága a városrendezési megmozdulásokon is kifejezésre jutott, így tiszteletbeli elnökké választották. Megírta a verseci park történetét is az 1775 és 1927 közötti időszakban.¹⁶

A tudós a munkasztánál

¹⁵ *Új idők lexikona*, XVIII. kötet, 4540.

¹⁶ Anica Medaković: *Feliks Mileker*, 28.

A múzeum megnyitása előtt a Temesvári Bánati Múzeum és a fehértemplomi működött e térségben, ami jórészt Millekernek köszönhető. Nemsokára lehetőség nyílt Versecen is egy ilyen intézmény megalapítására. Erre egy 1882. évi szenzációs lelet szolgáltatott okot, amit a közeli Nagyréttben (Veliki rit) tártak fel. Constantinus római császár korából származó pénzérmekről volt szó.

A városlélek azt javasolta, hogy e numizmatikai kincset a magisztrátus épületében őrizzék. Egyben a további ásatásokat is jóváhagyta. A következő feladat a leendő múzeum épületének megvásárlása volt. Ennek a klasszicista stílusban 1847-ben emelt Concordia, a polgári iskola épülete felelt meg a legjobban. Az 1894-es esztendőig terjedő időszak a múzeum megalapozásának tekinthető.

Milleker tovább folytatta régészeti ásatásait. Beutazta az Osztrák–Magyar Monarchia kulturális központjait. Járt Szeged, Budapest, Bécs és Temesvár múzeumaiban. Részt vett a budapesti továbbképzésen, amelyre mindössze 16 hallgató kapott meghívást.

A minisztérium engedélye 1894. július 12-én érkezett meg az Alapszabályzat jóváhagyásával együtt. A Magyar Nemzeti Múzeum üdvözölte az intézmény megalapítását, és támogatásáról biztosította. Ezt követően a Magyar Tudományos Akadémia az *Archeológiai Értesítő*ben a Verseci Múzeum Alapszabályzatát követendő példaként ajánlotta más múzeumok figyelmébe.

A nagyközönség előtt a múzeum 1898. január 26-án nyitotta meg kapuit. Az egyre bővülő gyűjtemény számára szűknek bizonyultak a termek, így a közelben levő Park utca 19. alá, az egykori óvoda helyére költöztek át a Városi Könyvtárral együtt.

Az induláskor összegyűjtött leltár a következő:

- 1090 régiség
- 1625 pénzérme
- 407 tárgy, melyet Milleker ajándékozott az intézménynek
- 474 tárgy más helyről.¹⁷

Az iparos céhek is sok érdekes tárgyat ajándékoztak. Az összeírás szerint 1876-ban Versecnek 8000 lakosa volt. Tizenhárom céh működött a városban, tagjai 34féle mesterséget űztek.

A néprajzi és természettudományi részleget 1909-ben alakították ki, míg a következő évben a művészeti gyűjteményt avatták fel. Az ünnepélyes átadáskor készített jegyzékből megtudhatjuk az alábbiakat:

a) a régészeti gyűjtemény	18406 darabból áll,
b) a numizmatikai	5733
c) a néprajzi	87

¹⁷ Anica Medaković: *Feliks Mileker*, 37.

d) a történelmi	4878
e) a természettudományi	1758 és
f) a művészeti	69 darabot számlál.

Néhány hónap múlva egy tíztagú bizottság kétmillió koronára becsülte fel a múzeumi gyűjtemény értékét.

E vidék a trianoni szerződés után az elcsatolt területekkel együtt a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került. Később a Dunai bánság részét képezte.¹⁸

Az új hatalom is elismerte a múzeumigazgató szerteágazó tevékenységét. Sikeres munkájáért díszoklevélben részesítette Németország Határontúli Hivatala. Kortársai közül Dorde Vajfert, a jegybank első elnöke is elismeréssel nyilatkozott értékmentő munkájáról.

Milleker portréja

¹⁸ Uo. 45.

Az idős Milleker, korára hivatkozva, 1938-ban benyújtotta nyugdíjaztatási kérelmét. Annak ellenére, hogy betöltötte 80. életévét, felkérték, folytassa tovább eredményes tevékenységét. Két évvel később hasonlóan érveltek a városi előljárók azzal a megtisztelő javaslattal kiegészítve, hogy élethossziglan töltse be a múzeumigazgatói tisztséget. Ekkor az intézmény 121 089 taggal rendelkezett, ami két évre rá elérte a 125 000-et. Az igazgató neve az évtizedek során összeforrta a múzeuméval.¹⁹

A tudomány művelése közben a szülővárosában élő nemzetek közötti toleranciát ápolta. Szerinte a néprajzi sokszínűség kötötte össze a különböző felekezetű lakosokat. Hivatását lelkiismeretesen, nagy precizitással végezte. Munkatempóját jellemzi, hogy a gyerekeket vasárnap múzeumlátogatásra hívta, és minden kiállított tárgy történetét érdekesítően el tudta mesélni.

Milleker fáradtságos élete 84 éves korában ért véget, 1942. április 26-án hunyt el Versecen. (Néhány helyen tévesen Salzburg szerepel.) Mivel ekkor dúlt a II. világháború, távozásával jelképesen, hamarosan pedig ténylegesen is bezárt a múzeum, és csak 1945-ben szerveződött újra.²⁰

Mintegy 300 munkája ismeretes (kötete, füzete, újságcikke). A hálás utókor – amellet, hogy tiszteletére a múzeum utcáját Felix Millekerről nevezte el – a Concordia épületén 2002-ben, halálának 60., a múzeum fennállásának pedig 120. évfordulóján bronz domborművet helyezett el.²¹

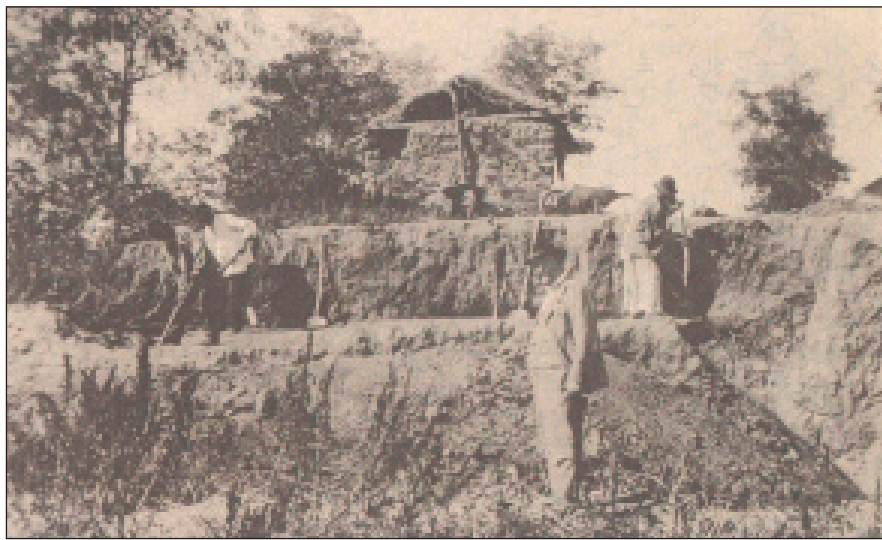
Az ásatások során a legrégebbi települések nyomait a patakok, folyók mentén vagy az egykori Kistréten (Mali rit) elterülő tó közelében fedezték fel Versec környékén. Milleker több éves régészeti kutatásaival, feltárt őskori és középkori tárgyak ezreivel gazdagította a verseci múzeumot. Olyannyira, hogy a verseci múzeum ma is Európa-hírű, legfőképpen az általa feltárt gazdag leletegyüttes miatt. Továbbá ősi közösségek maradványaira találtak a Szeredi-patak (Kisszered, Malo Središte) és a Meszes-patak (Mesić) mellett. Ezek a lelőhelyek a paleolitikum korszakára és a neolitikumra tehetőek. A helyszínek: Porány (Potporanj), At, Porányi határ-Ófalu. A kerámiatöredékek többnyire a mindennapi élethez szükséges edények részei voltak. Az At (Paripa) nevű lelőhely Temespaulis (Pavliš) löszfennsíkján terül el. A Szeredi-csatorna ásásakor az archeológusok 1888-ban kései újkőkorból származó település nyomaira bukkantak. Itt a vincsai kultúrkörhöz tartozó népek élhettek. Milleker 1925. évi feljegyzéseiből kiderül, hogy gazdag lelőhelyről volt szó, amely az i. e. 4500-as időkre datálható. Az évek során a sztárcai (Starčevo, Pancsova község) kultúrkörhöz tartozó leleteket is találtak a régészek.

¹⁹ Prošlost za budućnost: *Feliks Mileker*, 1.

²⁰ Ankica Medaković: *Feliks Mileker*, 52.

²¹ *U potrazi za istorijom – Znameniti Vrščani*, 17.

A porányi (Potporanj) Kremenjak (Kovakő) nevű határrész késő újkőkori leletei i. e. 4300–4200-ból származnak. Milleker 1882-ben végzett ásatásai nyomán ismerhette meg őket a nagyközönség.

Milleker az ásatásokon

Két ízben (1910-ben és 1934-ben) rendeztek kiállítást e témára. Érdekes megjegyezni, hogy a gyufa feltalálása előtti időszakban kincset értek azok a kőzetek, amelyekkel tüzet lehetett csiholni. Innen ered a határrész tűzkőre visszavezethető neve.

A porányi kerámiák

Közel 10 000 tárgy került napvilágra. A főmuzeológus monográfiában emlékezett meg e sikerről *Kőkorszaki leletek a Versec melletti Porányból* címmel. Sajnos, a későbbi évtizedekben a Duna–Tisza–Duna-csatorna kiásásával 1957-ben lehetlenné váltak a további kutatások e vinci kultúrához tartozó terepen.²²

Ettől a helyszíntől 2 km-re terül el Ófalu maradványa. 1914-ben Milleker úttörő munkát végzett a mintegy hathektáros területen végrehajtott ásatásokkal. A történelmi korok emlékei mellett szkíta temetőre utaló nyomokra lett, akiknél a holtak elégetése volt a szokás.

A fémkorszakból: réz-, bronz- és vaskorszakból származó régészeti anyag arról tanúskodik, új mesterségek alakultak ki (olvasztó- és kovácmesterség stb.). Mindegyik bánáti lelőhely feltárásán részt vett a múzeumigazgató. A régészeti kincsek alapján kiemelkedő helyet foglalnak el Versecvát (Vatin) és Dunadombó (Dubovac) települések. Versecvát ma egy aprócska falu, határátke-lőhely Románia felé. Az egykor errefelé működő homokbányákból (Fehér-tó) a felszínre hozott töredéke talaján 20 feltárás folyt, melyeknek köszönhetően 7000 tárgy került elő. A kora bronzkori településen 150 ház maradványára és több mint 50 tűzhely nyomára bukkant. A kerámia jeletősége alapján egy egész kultúrkorszakot neveztek el vatini kultúrának. Az urnás temetkezés maradvá-nyait sikerült megmenteni. Ezenkívül szerszámok, dísz tárgyak, lószerszámok kerültek elő.²³

Érdekes megjegyezni, hogy a vizsgált archeológiai leletek közül az urnákat szabályos sorokban helyezték el, szinte azonos számú kellékekkel. Ez arra utal, hogy a társadalmi rétegződés még nem kezdődött el abban a közegben.²⁴

Dunadombó (Dubovac) kenderföld-lelőhely Kevevára (Kovin) községhez tartozik. A feltárás a Duna mellett, egy XVIII. századból származó elhagyott temető közelében folyt. Az 1901. évi nagy árvíz után a löszfalból 40 edényt ástak ki. Két év múlva Milleker Bódog archeológiai felmérése alapján 22 bronzkori sírt tártak fel. Sok tárgy kincskeresők kezébe került, de a múzeumok is felvásá-rolták, a Magyar Nemzeti Múzeum, Bánát Múzeuma Temesvárról és a belgrádi Nemzeti Múzeum is.²⁵ A Vaskapu Vízierőmű építésekor az 1970-es években a tározótó ellepte ezt a felbecsülhetetlen értékű területet. A lelőhely régészeti anyaga alapján a középbronzkori kultúrkör a dubovaci (sárgadombi) nevet vise-li. A díszes sírleletek arról tanúskodnak, hogy a halottkultusznak nagy figyelmet szenteltek a táj lakói. Gyakran zoomorf motívumokkal ékesítették agyagfigurái-kat. Főleg a madármotívum jelenik meg.

²² *Prošlost za budućnost*. Katalógus, 3.

²³ Ob. Idi, 4.

²⁴ *Vojvodina – Znamenitosti i lepote*, 188.

²⁵ *Prošlost i budućnost*. Katalógus, 5.

Versec-Óludas (Stari Ludos) terepen a várostól keletre a Kisrétben (Mali rit) Milleker leletmentő akciót indított, mivel a csatornaásás következtében több mint száz sírt dúltak fel. Újkori és bronzkori anyag került innen a múzeumba, kb. 300 cserépedény és 150 bronztárgy. A feltételezések szerint eredetileg 335 sír lehetett itt. Egy külön sírban rejlő csontváz tövében lelt rá Milleker 1913. április 10-én a rendkívül híressé vált Verseci bálvány (Vršački idol) nevű kerámiára.

Az agyag antropomorf (ember alakú) figura fejét nem díszítette az alkotó, ám a figura öltözékéből kivehető a hosszú, harangszerű szoknya, melyet valószínű nehéz gyapjúból szőttek. Különféle karcolási mintázattal, rojtok ábrázolásával egészítették ki a részleteket. A felső testrészen nyakékek és a felsőruha mintázata látható aprólékosan kidolgozva. Arra a megállapításra jutottak a kutatók, hogy e társadalom igencsak pompakedvelő volt. A figurák szimbolikus jelentőséggel bírtak.²⁶

A Verseci bálvány

²⁶ Ob. Idi. 6.

Temesváralja (Dupljaja) Fehértemplom (Bela Crkva) község Vár nevű lelőhelye magaslaton fekszik a Karas folyó mellett. Rómer Flóris (1815–1889) régész, a magyar művészettörténet úttörője, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója volt. Átutazóban érdeklődését felkeltette Bánát délkeleti csücske.²⁷ Ezen a helyen Milleker 1897-ben végzett leletmentést. A legértékesebb régészeti kincs két kisméretű, kultikus áldozati szoborcsoport, mely dupljajai kocsi néven vált ismertté. A nagyobb példányt a belgrádi Nemzeti Múzeum vásárolta meg, a kisebb a Verseci Múzeumba került. Az első kerámia 13,4 cm magas és 21,9 cm hosszú, az i. e. 2. évezred közepéről származik. Az antropomorf figura madárra emlékeztető fejjel három mocsári madár által húzott kocsin áll. A háromkerekű kocsi kerekén négy szépen kidolgozott küllő látható.²⁸ A figura a fény istenét ábrázolja. Feltételezik, hogy a fej mellett egy napot ábrázoló korong állhatott. E kisplasztika jelentőségénél fogva a legismertebb régészeti leletté vált Vajdaság területéről. A II. világháború utáni Jugoszláv Régészeti Társaság védjele volt.²⁹

A Temesváralján (Dupljaja) talált kocsi

²⁷ *Új Magyar Lexikon*, 607.

²⁸ *Enciklopedija Jugoslavije*, 154.

²⁹ Predrag Medović: *Praistorija na tlu Vojvodine*, 104/5.

A másik példány töredék, csak a figura és a két kerék látható belőle. A kocsirúdja hiányzik, de nagyon precíz a kerék agyának külön kidomborítása. A figura harang alakú testén a ruhaékek mellett központi helyet foglalnak el a svastikák, a Nap mint éltető elem ősi szimbolikus ábrázolásaként. Ez a lelőhely a temesváttal (Vatin) együtt Szerbia fokozott védetség alatt álló műemlékeivé lett nyilvánítva.

A Verseci Múzeum archeológiai osztályának kiállítási tárgyai zömmel még a következő településekről kerültek elő: Márktelke (Markovac), Meszesfalu (Mesic), Homokszél (Uljma), Károlyfalva (Banatski Karlovac) és Ilonc (Ilandža).

Az ásatások az i. e. 1250. és az i. e. 850. év közötti időszakot ölelik fel, amikor a bronzkor hanyatlásának jelei kezdtek mutatkozni a térségben.³⁰ Érdemes párhuzamot vonni egy pancsovai (Pančevo) születésű régésszel. Csalogovits (dr. Csalog József, 1908–1978) régészeti lelete a magyarországi Szegvárnál talált Sarlós isten. A 7000 éves lelet a tiszai kultúrköz része.

Az egész Kárpát-medence, valamint Európa vonatkozásában is egyedülálló délvidéki régészeti örökségünk szinte teljes mértékben Milleker Bódog odaadó munkájának, szorgalmának és óriási tudásának köszönhető.

Bánát délkeleti sarkában, a szőlőültetvényeiről híres Verseci-hegy lábánál számos apró falu fekszik. A statisztikai adatokat figyelembe véve, a magyar lakosok száma elenyésző. Mivel az új népszámlálási adatok nemzetiségre vonatkozó felbontása csak októberre várható, így a 2002-es adatok állnak rendelkezésre. Meglátásom szerint önbecsülésükhöz nagyban hozzájárulna, ha a múlt megismerésével egy biztosabb háttérrel tudnának maguk mögött. A jövő felé fordulás erőpróbát jelent a perifériára szorultak szellemi és gazdasági létük tekintetében egyaránt... ennek figyelemkeltőnek kellene lennie.

Azt a közösségteremtő erőt szükséges aktivizálni, ami a szórványok szórványát, vagy ahogy emlegetni szokták, a mélyszórványt összefogná. Egy széles látókörű mai Milleker Bódog polihisztor kellene, aki gyűjtésével megmenthetné e vidék tárgyi és szellemi hagyatékát. Időszakos kiállításokra, múhelymunkára lenne szükség a terepen, az iskolásokkal és az ifjúsággal való együttműködés keretében. A néprajzi értékek – mint a kulturális identitás megőrzésének záloga –, sok tennivalót kívánnak Vajdaságban, jelen esetben Délkelet-Bánátban. Törekedni kell, hogy a zárt közösségekben a nyelvi elszigeteltség ne vezessen a magyar örökség elsorvadásához.

³⁰ Prošlost za budućnost

IRODALOM

- BRUKNER, Bogdan 1997. *Feliks Mileker, osnivač moderne arheologije na početku 20. veka u jugoistočnoj Panoniji*. Humboltov Klub Srbije, *Glasnik*, 1997/4. sz.
- Dr. CSEHÁK Kálmán 2004. *Történelmi múltunk és jelenünk*. Szabadka–Újvidék
- Enciklopedija Jugoslavije* 1985. Zagreb
- Földgömb* 2009. Budapest, 2009/11.
- GÁBRITYNÉ dr. MOLNÁR Irén–MIRNICS Zsuzsanna 2003. *Kisebbségi létjelenségek*. MTT Könyvtár 7., Szabadka
- LŐRINC Péter 1978. *A Pleitz-ház tudományos kiadói tevékenysége a bánáti rónán*. Újvidék
- MEDAKOVIĆ, Anica 2008. *Feliks Mileker*. Versec
- MEDOVIĆ, Predrag 2001. *Praistorija na tlu Vojvodine*. Újvidék
- Prošlost za budućnost* 2008. Feliks Mileker, Versec
- RAŠAJSKI, Rastko 1995. *Bibliografija radova Feliksa Milekera*. Versec
- Révai Nagy Lexikona* 1915. XIII. kötet, Budapest
- SCHERER, Anton 1983. *Felix Milleker*. München
- Dr. TOKODINÉ ÚJHÁZI Andrea 2000. *Földrajzi személyek lexikona*. Debrecen
- Új idők lexikona* 1940. XVIII. kötet, Budapest
- Új magyar lexikon* 1962. Budapest
- U potrazi za istorijom – Znameniti Vrščani* 2009. Versec
- Vojvodina – Znamenitosti i lepote* 1965. Beograd
- Vršac* 1972. Turistička monografija, Versec

Milleker Bódog

The paper deals with the work of Bódog Milleker, archeologist and historian, and his role in the cultural history of Southern Banat. Milleker the ‘polyhistor’ became renowned for his archeological research conducted at the turn of the 19th-20th century, for the foundation of museums and libraries, and was also a distinguished educator, scholar and intellectual of the region, publishing his works in German, Serbian and Hungarian language.

Keywords: Bódog Milleker, turn of the 19th-20th century, polyhistor, founder, archeologist, museologist, foundation of libraries, educator, scholar

Beérkezés időpontja: 2012. 11. 28.

Közlésre elfogadva: 2013. 01. 12.